

A levélíró Arany

Az irodalmi művek köztudottan értékelést váltanak ki olvasóikból, az érték pedig a történetiség függvénye. Ugyanaz a mű más és más értelmezést kaphat különböző időszakokban, sőt még az sincs kizárva, hogy egyazon olvasó véleménye is változhat ugyanarról a műről élete során.

A magyar irodalomban talán senkinek az öröksége nem bizonyítja ékebben ezt az általános igazságot, mint Arany Jánosé. Erdélyitől Péterfyn, Riedlen, a *Nyugat* nagy költőin, Horváth Jánoson, s a népi írókon át egészen az 1970 táján fellépett irodalmár nemzedékig szinte minden korszak megalakította a maga összképét az ő munkásságáról, ám az utókor e nagyon is eltérő jellemzésekben inkább csak töredékeit ismerheti föl egy olyan életműnek, mely éppen annak köszönheti kivételes jelentőségét, hogy a legkülönbözőbb olvasók igényeit ki tudja elégíteni. A *Toldit* alighanem Andersen, Dickens, Jókai s Verne Gyula műveivel egyidőben élvezi a magyar anyanyelvű olvasó, míg egyes lírai töredékeinek megértéséhez talán csak az öregkor ad kulcsot, tanulmányai pedig példaként állhatnak mindazok előtt, akik nem valloást, de tárgyyszerűséget keresnek az értekező prózában.

Talán az értékeknek e rendkívüli sokfélesége okozza, hogy nem könnyű kiegyensúlyozott értékelést fogalmazni meg Arany pályafutásának egészéről. Kétségkívül az is fokozza a megértés nehézségeit, hogy költőnk nem tartozott azok közé, akik a közönségnek tett önértelmező nyilatkozatok sorát hagyták az utókorra. Éppen ezért nagy figyelmet kell szentelnünk nem közlésre szánt leveleinek, ha fogalmat akarunk alkotni magunknak művészi céljairól.

Arany levelezéséből először fia bocsátott közre kétkötetnyit, 1888—89-ben. Noha ez a kiadás nem a teljesség szándékával készült, mégis közel száz évig kellett várnunk arra, hogy a kéziratok maradéktalanul ismertté váljanak. Sáfrán Györgyinek, a sajtó alá rendezőjüknek a kritikai kiadás XV. kötetéhez írt bevezetőjéből megtudhatja az olvasó, hogy e nagy kesedelem pótolhatatlan veszteséggel járt. Arany László 1898-ban bekövetkezett halála után a kéziratok özvegyének, Szalay Gizellának a tulajdonába kerültek. Ő 1905-ben másodszer is férjhez ment, a nála húsz évvel fiatalabb Voinovich Gézához. 1910-ben az Akadémia megbízta Voinovichot azzal, hogy készítse el Arany összes műveinek kritikai kiadását, de a Franklin Társulatot nem érdekelte a vállalkozás, mivel nem találta azt kifizetődőnek. Voinovich is halogatta a munkát, mert így ő is jobban járt. Saját tulajdonának tekintvén a hagyatékot, jóformán senkinek sem engedte meg, hogy betekintszen a kiadatlan anyagba, s így rajta kívül még a kutatók is kizárólag annyit ismer-

hettek meg a nála levő kiadatlan levelekből, amennyit ő idézett háromkötetes *Arany János életrajzában* (1929., 1931., 1938.).

Ez a munka utóbb valóban forrásértékűvé vált, de kizárólag azért, mert az írásakor fölhasznált kéziratok jelentékeny részét bombatalálat érte, Budapest ostromakor, 1945. január 22-én. Voinovich ugyan megbízható filológus volt, irodalomszemléletével azonban elmaradt korától. Idézeteit nehéz kiemelni a hozzájuk fűzött hibás magyarázatok s a válogatás korszerűtlen szempontjai miatt. Mindezt már Babits megállapította a II. kötetéről 1932-ben írt bírálatában, szemére hányva Voinovichnak, hogy előföltevés nélkül dolgozott, nem volt „egyéni víziója hősről”, esze ágába se jutott „a köztudatban levő Arany-képet bármiben is módosítani”. Mivel teljesen szerkesztetlen könyvet adott ki, s „az események és expressis verbis beszélő dokumentumok felszínén” maradt, nagyon is kétséges, hogy valóban azt mutatta-e föl az egyedül általa olvasott szövegekből, amire érdemes figyelniük. Életrajz helyett a leveleket kellett volna kiadnia — ez a végkövetkeztetés olvasható ki Babits cikkének legsúlyosabb mondatából: „Félszázad telt el a költő halála óta, s alig lehet többé oly dokumentum, melyet oka vagy joga lenne valakinek elvonni a nyilvánosság elől.”

Arany levelezésének mintegy harmadrészét tekinthetjük elveszettnek. Az új kiadás így is sok olyan szöveget tartalmaz, mely korábban egyáltalán nem volt hozzáférhető. Míg Arany László csak 475, addig Sáfrán Györgyi a kritikai kiadásnak már az első felében is 865 levelet közölt. E négykötetes vállalkozásból az 1975-ben kiadott első az 1828—51, az 1982-ben megjelent második az 1852—65 közötti éveket öleli föl. A gyarapodás tehát jelentékeny, különösen ha még azt is számításba vesszük, hogy Arany László kihagyta a saját személyére vonatkozó dicsérő szavakat, vagy az olyan részleteket, amelyek sérthették a kortársak érzékenységét — így pl. mellőzte a Szász Károly költészetét egyhangúnak minősítő sorokat. Az 1856 utáni kiadatlan anyagból is ad izelítőt az *Arany János leveleskönyve* című kötet, melyet a Gondolat Kiadó a költő halálának századik évfordulójára bocsátott ki. Ebben a népszerű válogatásban Sáfrán Györgyi 250 levelet közöl. Ha tekintetbe vesszük, hogy ezeket mind Arany írta, míg az Akadémiai Kiadó kötetei természetesen a hozzá írtakat is magukban foglalják, akkor föltelezhethetjük, hogy még a szemelvényes kiadásban is legalább egyharmada olvasható Arany leveleinek, hiszen a közel kétezerre tehető fennmaradt levélnek mintegy kétharmadánál nem a küldő, de a címzett a költő.

Mivel a kritikai kiadás szakmai mérlegelése a kifejezetten irodalomtörténeti folyóiratokra tartozik, ezúttal csupán két észrevételt tennénk.

A jegyzetek többsége rendkívül alapos munkára vall. Ilyen tömördek adatnál természetesen mindig lehet vitatkozni egyes részleteken. Leginkább még a világirodalmi vonatkozások földerítésében akad egyenetlenség vagy hiány. Wordsworth pl. tudomásunk szerint nem tanult francia egyetemen, Florian-nak nemcsak meséi voltak népszerűek Magyarországon, hiszen Hartleben pesti kiadó 1828-ban színműveit és novelláit adta ki, s Döbrentey is ez utóbbiakból közölt 1815-ben, az Erdélyi Múzeum IV. füzetében. A Montgomery névnel a mutatóban Florence Montgomery regényírónt találjuk, a jegyzetekben viszont James Montgomery versírót. Kertbeny kétségkívül ez utóbbira utal Aranyhoz 1854. január 9-én intézett levelében. A német fordító valóban azok között említi, kikkel a Byron halála utáni angol költészet silányságát akarja bizonyítani, csakhogy Kertbeny fölületessége nem lehet irányadó; Montgomeryt nem jellemezhetjük úgy, mint „az angol romantika

késői nemzedékének képviselőjét”, hiszen költői pályája előbb indult, mint Wordsworthé, a versírása Byronra is hatással volt. Hasonló ellentmondás magyar összefüggésben is előfordul: a névmutatóban csak egy Barkassi található, kit ténylegesen nehéz lenne azonosítani, Aranyt azonban — Tompához 1856. augusztus 30-án küldött beszámolója szerint — nem ő, hanem Barkassy Imre (1805—71) látogatta meg, aki viszont történetírásunkból ismert személy: Kossuthal együtt Lónyay Gábor baráti társaságához tartozván, többször is szerepel Barta Istvánnak e szabadelvű körről írott munkáiban. Az Arany levelében található „udv. agens” kifejezésnek az a magyarázata, hogy Barkassy 1834—48 között a magyar protestánsok jogi képviselőjét látta el Bécsben.

Másik megjegyzésünk már nem filológiai apróságokat érint, s egyúttal átvezet a népszerű válogatás méltatásához. A kritikai kiadásban Sáfrán Györgyi megállapítja, hogy az Összes Művek XIII. és XIV. kötetében, a Kisfaludy Társasággal és a költő szerkesztette folyóiratokkal, valamint az Akadémiával kapcsolatos iratok között is akadnak olyan szövegek, amelyek a magánlevelek között is szerepelhettek volna. Ha ez így van, akkor fölvethető a kérdés, vajon kellőképpen tisztázták-e a sorozat szerkesztői, milyen elv alapján döntenek el az egyes szövegek hovátartozását. Azok, akik 1975-ben egyetértéssel olvasták Sáfrán Györgyinek azt a javaslatát, hogy „érdekes lenne olyan Arany levelezés-kiadás, melyben a magán- és hivatali levelek együtt, egy folyamba illesztve jelennének meg s adnának egységes, teljes képet a levelező Arany Jánosról”, némi sajnálattal állapíthatják meg, hogy az 1982-ben kiadott népszerű válogatásban a szerkesztő nem ezt a kitűnő ötletét valósította meg.

Az *Arany János leveleskönyvéhez* írott bevezetés részben megegyezik azzal a szöveggel, amelyet a sajtó alá rendező a kritikai kiadás jegyzetei elé írt. Ezt az átfedést korántsem véljük hibáztathatónak. Legföljebb azt tesszük szóvá, hogy Sáfrán Györgyi nem mindig azokat a részeket tartotta meg korábbi munkájából, amelyek valóban közérdekűek. Az írásszakértő véleménye végül is aligha mond sokat Arany jelleméről azok számára, kik a levelekből sokkal mélyebben megismerhetik a költő lelki alkatát. Hasznosabb lett volna még többet megtudni kortársairól, akikkel érintkezett.

Arany László annak idején a címzettek szerint csoportosította atyja leveleit. Már akkor is bírálat érte ezért, holott nem nehéz észrevenni, hogy ennek a megoldásnak is volt előnye. Arany ugyanis állandó levelező társai közül szinte mindegyikkel más hangnemet használt. Nem egészen túlzás azt állítani, hogy e „párbeszédeknek” történetük volt, s így a szövegek értelmezéséhez a „szereplőkre” vonatkozó ismereteinket is oda kell képzelnünk háttérként. Eppen ezért sajnálhatjuk, hogy a szerkesztő nem emelt többet át az összkiadáshoz készített arcképvázlataiból, hiszen a mai olvasók többsége előtt már bajosan ismert az ifjú Tisza Domokos, a két Szilágyi, Szemere Miklós, vagy akár Szász Károly és Csengery Antal jelleme. E háttér ismerete nélkül a nem szakmabeli közönség talán még azt sem érti meg kellőképpen, honnan a Tompához írt levelek kivételesen bensőséges hangneme.

Mennyiben segít a levelezés a költői alkotások megfejtésében? Erre a kérdésre ugyan korántsem könnyű válaszolni, néhány észrevételt mégis megfogalmazhatunk. Olyan nyilatkozatai, melyekre eddig nem eléggé figyeltünk föl vagy amelyeket egyáltalán nem ismertünk, tagadhatatlanul új megvilágításba helyezik költészetét.

Milyen szerepet játszott a vallás Arany létszemléletében? A levelek alap-

ján azt hihetjük, hogy e kérdést a jövőben újra föl kell tennünk. A Gyulai Párnak 1855. június 7-én küldött önéletrajzában a költő nyomatékkal említi, hogy szülei „rendkívül vallásosak lévén, e hajlam rám is korán átragadt”, 1858. november 28-án pedig így vigasztalja Tompát, ki nemrég egy kisfiát vesztette el: „Nem akarok papi szakmádba vágni, prédikációt tartani neked; de ne vedd rosszul tőlem, ha ismét a *hit* balzsamához utasítlak: Petőfivel hasonló esetben talán nem mertem volna tenni: de ha a te öt kötet költeményed elolvasom, esküdni mernék rá, hogy az alaphang, a *hit* sohasem fog szívedben elnémulni.”

Nem vitás, hogy a XIX. század közepén a szabadelvű hittudomány hódított a református egyházban. A hittudománnyal foglalkozó lelkészek közül Tóth Péter (1813–78) oly messzire ment a keresztyénség világiásításában, hogy tagadta az eredendő bűnt és a Szentháromságot. Arany az *Ágnes aszszonytól*, a *Zách Klárától Az örök zsidón át a Vörös Rébékig*, sőt a Tolditrilógiától a *Buda haláláig* egy sor művében hasonló módon tette föl az ember vétkességének kérdését, mint a Szabolcs megyei Búj községben lelkipásztorkodó s magát előbb Fichte, majd Hegel tanítványának valló Tóth Péter. Kettejük között még a közvetlen kapcsolat sincs teljesen kizárva, hiszen Tóth Péternek Tompa Mihály és Gondol Dániel volt a legközelebbi barátja — akik mindketten levelezésben álltak Arannyal. Természetesen nagyonis elképzelhető, hogy a hasonló tájékozódást korabeli eszmei irányzatok kölcsönhatása eredményezte. Az is fogas kérdés, vajon a külsőségek és az érzegősség elutasítása, a szenvtelenség, a szándékosan „fahangú” próza és a belső forma feltétlen tisztelete mennyiben vezethető vissza a református neveltetésnek és a romantikus szemléletmódnak egymást keresztező vonzóerejére. Mélabúja, határozatlanságai, tépelődései alighanem a hamleti jellem romantikus kultuszával, sőt a Lavater nyomán elterjedt s nálunk éppen Gondol Dániel és Tóth Péter által népszerűsített alkattannal, sztoicizmusa és tárgyiasságra törekvése viszont puritán hajlamával is összefüggésbe hozhatók. Annyi bizonyos, hogy a levelezés további eszmetörténeti vizsgálatokra ösztönözheti a kutatókat, s ezeknek vallástörténeti vonatkozásokra is ki kell terjedniök.

Amellett, hogy új összefüggésekre, nyitott kérdésekre irányítja a figyelmet, még egy fontos szerepe lehet Sáfrán Györgyi szövegkiadásának: segít megcáfolni jó néhány balhiedelmet s egyoldalú vélekedést. Közhelyszámba menő igazság például, hogy Arany szívesen élt a múltban. A levelek megkönnyíthetik az olvasó számára annak fölismerését, hogy e visszafelé fordulás egyúttal előtekintés is. Amidón 1860. augusztus 28-án, első folyóirata tervezésekor, a költő arról igyekezett meggyőzni Lévay Józsefet, hogy a műfajok körét tágítani kell, vagy amikor több ízben *Az ember tragédiájának* gondolati értékeit méltatta, olyan igényeket fogalmazott meg, amelyeknek a korabeli költészet zöme nem tudott eleget tenni. Valóban nagy jelentőséget tulajdonított a hagyománynak, de a múlt eszményítése már a nagykőrösi időszak első felében is távol állt tőle. 1853-ban arra intette az ifjú Tisza Domokost, hogy vegye észre, milyen kevés avulatlan költészet van XVIII. századi magyar versekben, később pedig már a romantikus költészetfölfogást is túlhaladottnak nyilvánította, azt fejtegetvén Rudnay Józsefnének 1865-ben írt levelében, hogy a vers értéke nem az alkotó szándéktól, s még csak nem is a benne kifejezett érzelemtől függ. Egyre határozottabban sürgette a tárgyiasságot, amit kétségkívül a romantika meghaladásaként kell értékelnünk.

A kozmopolita költészetről folytatott vitából szokás arra következtetni, hogy Arany fontosnak tartotta a költő számára a nemzeti hovátartozásnak versben való hangsúlyozását. Alighanem itt is leegyszerűsítésről van szó. Bizonyítékul azt a kijelentését lehet idézni, melynek külön jelentőséget ad, hogy akkor tette, amidőn a nemzet léte közvetlenül forgott veszélyben, s annak a barátjának, aki e fenyegetettséget rendkívüli módon átérezte: „A költőnek, azért hogy nemzete előmenetét eszközölje, éppen nem szükséges a politikától kölcsönzeni eszméket: ő énekeljen, költsön úgy, mintha végcélja nem egyéb volna magánál a költészetnél: már megtette kötelességét nemzete irányában” (Tompának, 1853. május 23.).

A költészet öntörvényűségének tudatosodása Aranyánál együtt járt a versek szigorúan fogalmi elemzésének igényével. Ha valakit a költő értekező művei nem eléggé győztek volna meg erről, akkor Sáfrán Györgyi szövegkiadásából azt is megtudhatja, hogy a „Gondolta a fene!” szállóige, nem Aranytól származik, a Tisza Domokosnak és Léway Józsefnek adott tanácsokból pedig megértheti, hogy a költő mind a bírálóiban, mind az oktatásban alapvetőnek tartotta a retorikai szaknyelvet.

Ami az irodalmi Deák-párt néven emlegetett írói csoportosulást illeti, valószínűleg itt is téveszmével állunk szemben. Alighanem Jókai volt egyike azoknak, akik szervezettséget és egységes fölfogást föltételeztek ott, ahol ilyesmi nem létezett. Legalábbis erre mutat Aranynak 1876. március 29-én hozzá intézett levele, melyben a költő minden indulat nélkül, pusztán tárgyilagossággal szögezi le, hogy a barátja által felsorolt írókkal — Jókai Csengeryt, Gyulait, Szász Károlyt és Gregusst nevezte meg — „semmi szolidaritásban” nincs. Persze az is előfordulhat, hogy valaki Aranynak Vajdával szemben kifejezésre juttatott fönntartásában keres ellenérvet. A Tompának 1867. augusztus 6-án küldött levélben valóban akad egy fanyar kitétel: „Mért ne lehetnék egy kissé hazaáruló is, oly időben, mikor Vajda János *nagy* hazafi?” Ezt az ellenérzést azonban azzal magyarázhatjuk, hogy Vajda alapvetően indulati beállítottságú értekező volt, s politikai viselkedésének szélszélyes váltakozásait mindazok nehezményezték, akik bármiféle következetesen vallott elképzelés igényével léptek föl. Arany e levél írásakor föltehetően arra gondolt, hogy Vajda — ki létrejövetelekor eltasította a kiegyezést — *Önbírálat, Polgárosodás* (mindkettő 1862) és *Irányszemlék* (1863) című munkájában még azt fejtegette, hogy Magyarországnak Ausztriához tartozása politikai szükségszerűség, sőt 1864-től két évig kormánypárti újságíróként működött az osztrák fővárosban. Arany a közvélemény tekintélyes részével összhangban vélte mindezért következetlennek fiatalabb pályatársát, nyilatkozatából tehát túlzás lenne politikai, vagy esztétikai pártállásra következtetni.

Arannyal kapcsolatos tévhiteink közül talán azok tartják legszívósabban magukat, amelyek szemlélete állandóságára vagy alapvető megváltozására vonatkoznak. Ellenzői olykor 1848 elárulásával vádolták, védelmezői viszont azzal érveltek, hogy fölfogása lényegében mindvégig ugyanaz maradt. A levelezés is azt bizonyítja, hogy itt két hamis végtelmen állunk szemben. Tagadhatatlan, hogy a művészet rendeltetéséről vallott nézetei jelentős mértékben módosultak, de ez igen sok tényezővel, mindenekelőtt belső alkotói fejlődésével magyarázható. 1847-ben a *Rózsa és Ibolyát* még a Toldi fölé helyezte, 1856-ban már „idomtalan külsője miatt önként” hagyta ki *Kisebb költeményeiből*. Ő maga ismételt hangsúlyozta, hogy látóköre tágulásával felül kellett vizsgálnia korábbi kiinduló tételeit. Egyre világosabban látta

saját helyét a magyar kultúrában, és elvont fogalmak helyett mindinkább szociológiai kategóriákban gondolkodott. Ezzel magyarázhatjuk, hogy a negyvenes években még az érthetőséget tekintette elsődleges céljának, később viszont már rétegezetebb közönséggel számolt. „Az irodalom elitje, tejföle sohasem vezette a tömeget. Pedig kell, hogy valaki vezesse” — írta Tompának, 1857. február 5-én.

Arról természetesen szó sincs, hogy ne lettek volna állandó gondolatai. Ellenkezőleg: belső fejlődése éppen azon mérhető le, hogy mind makacsabban ragaszkodott néhány alapelvéhez. A politikában ugyanazt a mérsékelt, de következetes szabadelvűséget vallotta magáénak már 1845. augusztus 1-én Szilágyi Istvánnak küldött levelében, tehát Petőfivel való megismerkedése előtt, mint amely 1857-ben visszatartotta attól, hogy Ferenc Józsefet ünnepelje versben, s ugyanez az eszmeiség vezérelte a kiegyezéskor, midőn arra kérte Eötvöst: próbálja elérni, hogy ne kelljen elfogadnia a Szent István rendet. „Ha még lehetséges, múljék el tőlem e pohár!” — idézte az Evangéliumot.

Önmagát mindvégig olyan egyéniségként látta, ki nem tud érvényt szerezni függetlenségének, mert állandóan kisszerű körülményeknek van kiszolgáltatva, amelyek belső igényeitől merőben idegen szerepet kényszerítenek rá: „Jegyzőség, professzorság, szerkesztés — titoknokság! mind egy egész embert kíván; napról-napra elfoglal, nyűgöz, bosszant, lelket öl. Mi marad meg aztán poétáskodni? S hol marad a kellő nyugalom?” (Tompának, 1866. december 8.). A külső kényszert azzal magyarázta, hogy a magyar társadalom érzéketlen a művészet lényege iránt. A Toldi-trilógián dolgozva már korán megállapította, hogy „a második részt csak rám disputálták, azért nem akarok boldogulni benne” (Tompának, 1853. november 22.), a Széchenyi-ódáról pedig elkészülte után meglehetősen fanyarul nyilatkozott: „Alkalmi poéma lett bíz az, és nagyon meglátszik rajta a morális kényszerítés, melynek nyomása alatt a világra jött” (Tompának, 1860. szeptember 29.). Az olvasók kiegyensúlyozottságot vártak a költőtől, s ő kelleetlenül védekezett. 1855-ben Ballagi Mórral szemben azzal mentegetőzött, hogy a „költészet nem lehet mindig és mindenütt morál, mert így igen unalmas lenne”, egy évvel később pedig még Erdélyi Jánost is arra kellett emlékeztetnie, hogy a múlt irodalmi alkotásai sem mindig hoztak „művészi kibékülést”.

A közönséggel szembeni feszültségét az is fokozta, hogy az évek előrehaladtával egyre következetesebben vallott olyan művészi elveket, amelyek csak igen szűk körben találtak megértésre. A folytonosságban látván a kultúra egyik biztosítékát, igen nagy jelentőséget tulajdonított a mesterségbeli tudásnak. Mások és saját műveiben egyaránt a szerkezet egészét kereste, s nem egyes részletek szépségét. Nem lehetetlen, hogy az epikai hitelhez is azért ragaszkodott, mert a történet kitalálása ugyanúgy hidegen hagyta, mint új metaforák teremtése. A belső forma érdekelte szenvedélyesen. „Mikor lesz nekünk oly epikusunk, aki komponálni tudjon!” — fakadt ki Szilágyi Istvánnak, 1854. március 9-én, s ezzel olyan szempontot vetett föl, mely a legutóbbi évszázadban írt elbeszélő irodalmunk mérlegelésében is hasznunkra lehet.

Az elrendezés főlénye — ebben jelölhetjük meg munkásságának újszerűségét mind általában a romantikus költészethez, mind a korábbi magyar irodalomhoz képest. 1856. június 23-án Csengerynek írott levele bizonyítja, mennyire tudatában volt ennek: „jóformán ismerem a helyet, mit hazai költőink közt elfoglalok. (...) Az én érdemem ama — félig sikerült — törek-

vés: formát és tárgyat összhangzásba hozni: egészet alkotni. E tekintetben tudom, hogy áll régibb költészetünk; tudom, hogy én itt még a kezdők, úttörők közt állok. (...) Minél jobban tágult látköröm, minél több műremekkel ismerkedem meg a világirodalomban: annál jobban meggyőződtem, mi hiányzik a mi költészetünkben. — Forma — nem a jambus és trocheus — hanem ama belső forma, mely a tárggyal csaknem azonos. (...) hányszor adtam töredéket az összhangzó egész helyett! Azt csak én tudom s érzem.”

Aranyt szerény költőnek szokás hinni. Az idézett sorok ezt az előítéletet is hiteltelenítik. Már az ötvenes években pontosan tudta saját rangját — Erdélyi bírálatára adott kemény válasza is bizonyosság erre. A mércét tette igen magasra. Nem kedvelte az allegóriát, s tudta, hogy olykor maga is beleesett. A fölépítést tekintette elsődleges követelménynek, s tisztában volt azzal, hogy nem mindig tudta elérni célját. Rendkívüli szigorúságával arra emlékezteti utókorát, hogy nemzeti jellegünk csakis úgy teljesezhet ki, ha mindig az európai kultúra legjavához mérjük önmagunk teljesítményeit.

HÁRS ERNŐ

Sopron

Hűség vagy, mitől elszorul a torkom,
ciklámenszínű ábrándtemető,
mely öt évtized bombazáporának
tölcséreiből gomolyog elő.

Alpok felé emelt színházi lornyon,
mit arany szerep fénye keretez,
harsonaszó vigalma a toronyból,
s kurucdühökre záródó retesz.

Körédfonódott mindenféle kordon,
kirakat voltál s kardos bátyafok,
botránykő sanda étvágyak fogának,
s ajtónyílásba helyezett sarok.

Észbontó tánc a lóporszagú hordón,
s megfontolt fürtök tiszta mámora,
fenyőszabadság s vaskosfalú béke,
szorgalom, jóság s félszáz iskola.

Lábadhoz teszem hátlateli csokrom,
te nyakkoloncom s jellemköszörúm,
ki visszafogtál, mikor menekülni,
s hajtottál, mikor várni volt a bűn.